

STAVOVI STUDENATA ZAGREBAČKOG SVEUČILIŠTA PREMA SMRTNOJ KAZNI

NEVEN RICLIJAŠ, SANDRA BALIĆ, DANIJELA BENKO, TEREZA ČUBRANIĆ, DENIZA DIVANOVIĆ,
SELMA GOLUBOVIĆ, ROBERT MANENICA, MARTINA STERGAR, JELENA ŠUK*

Primljeno: travanj 2003.
Prihvaćeno: prosinac 2003.

Izvorni znanstveni rad
studentski rad
UDK: 343.2

Pitanje (ne)opravdanosti izricanja smrtne kazne tema je koja nikad ne prestaje biti aktualna. Čini se da se javnost bavi njome čak više nego stručnjaci. Hrvatska je, zajedno sa zemljama današnje Europe, ukinula smrtnu kaznu. Danas se među suvremenim «zapadnim» zemljama jedino Sjedinjene Američke Države ističu provođenjem smrtne kazne u nekim svojim državama. U Hrvatskoj je posljednja smrtna kazna izvršena 1977. godine. Danas je kazna dugotrajnog zatvora, od najviše 40 godina, najstroža mjera koja se hrvatskim kaznenim zakonom može izreći, iako se ponekad pojavljuje inicijativa za strožim kažnjavanjem (na primjer kaznom doživotnog zatvora). Sa ciljem ispitivanja stavova studenata Zagrebačkog sveučilišta prema smrtnoj kazni izrađen je upitnik sa tvrdnjama vezanim uz pravne, emocionalne i kognitivne aspekte smrtne kazne. Upitnik je sadržavao 34 varijable Likertovog tipa s predloženom skalom odgovora od 5 stupnjeva (od 1 – uopće se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem). Uzorak su činili studenti treće godine različitih fakulteta Zagrebačkog sveučilišta, njih 441. Pri obradi rezultata dan je prikaz frekvencije rezultata po pojedinim varijablama, te analiza varijance rezultata s obzirom na spol ispitanika, i fakultetsko usmjerenje (prirodoslovno-matematički i tehnički fakulteti, te društveno-humanistički fakulteti). S obzirom na spol ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika u 14 od ponuđene 34 varijable (veća usmjerenost žena na emocionalnu komponentu stava, te veći retribucionalizam kod muških ispitanika). Razlike s obzirom na fakultetsko usmjerenje velikim dijelom reproduciraju razlike utvrđene s obzirom na spol ispitanika.

Ključne riječi: smrtna kazna, abolicionizam, retencionizam

Uvod

Smrtna kazna danas

Kroz povijest gotovo sve zemlje koristile su smrtnu kaznu koja je uglavnom bila glavno sredstvo kažnjavanja, kako kod nas tako i u cijeloj današnjoj Europi.

Moderna Europa krenula je smjerom abolicionizma, a najznačajniji je datum 22. travnja 1980. godine kada je Vijeće Europe sastavilo tzv. Protokol br. 6 za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ljudi, vezano uz aboliciju smrtne kazne (Wohlend, 1999). Nakon Protokola 6, godine 2002. donesen je i Protokol 13 (tzv. Vilniuski sporazum) kojim su se još detaljnije definirala i zaštitila ljudska prava i temeljne slobode vezane uz aboliciju smrtne kazne. Do danas su gotovo sve zemlje Europe potpisale ove Protokole, te je vidljivo kako je suvremena Europa naklonjena abolicionizmu, zalaganju za ljudska prava i prava

na život, te se stoga često suprotstavlja Sjedinjenim Američkim Državama koje su još veliki pobornik izvršavanja smrtne kazne (Wohlend, 1999).

Europa se u abolicionističkim stavovima uglavnom poziva na kršenje temeljnih ljudskih prava, te na okrutnost izvršenja smrtne kazne. Kao prvo, smatra se da smrtna kazna nije čin obrane društva od izravne životne opasnosti, već je to planirano ubijanje zatvorenika u svrhu kažnjavanja, svrhu koja se može postići i drugim sredstvima (Prokosch, 1999).

Mnogi se autori pozivaju na okrutnost smrtne kazne. Pod time ne smatraju samo fizičku bol, već i psihološki stres, odnosno psihološku okrutnost. Fizička bol je zasigurno prisutna, pogotovo korištenjem električne stolice, plinske komore, vješanja i strijeljanja, dok se danas smrtonosnim injekcijama ona pokušava svesti na minimum. Psihička okrutnost također je sigurno prisutna, te

* Studenti Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

se često postavlja pitanje je li, s obzirom na počinjeno kazneno djelo, i opravdana. Međutim, Janković (1985) kaže kako se psihičke patnje osuđenika na smrt nikako ne mogu izbjeći, pogotovo ne u suvremenim državama, gdje od prvostupanjske presude do konačne, pravomoćne presude, a zatim samog izvršenja, često prođe i nekoliko godina. Prema nekim podacima katkad čak deset i više (Dizdarević, 2001).

Okrutnost smrtno kazne nadilazi samog zatvorenika i njegovu obitelj, kojoj također nanosi velike moralne i materijalne patnje (Tomić, 1985:62). Prokosch (1999) govori o okrutnosti kazne i za službene osobe koje kaznu moraju izvršiti. Tako podaci iz raznih dijelova svijeta govore da uloga izvršitelja smrtno kazne može biti vrlo uznemirujuća, pa čak i traumatska. Međutim, često i suci, tužitelji i ostale pravne osobe znaju iskusiti moralne dileme ako je njihova uloga potrebna u procesu administracije smrtno kazne, a to se protivi njihovim etičkim načelima (Prokosch, 1999).

Smrtna je kazna u Hrvatskoj ukinuta 1990. godine, demokratskim promjenama i stvaranjem neovisne Republike Hrvatske. Članak 21. Ustava RH (1992) glasi: «Svako ljudsko biće ima pravo na život. U Republici Hrvatskoj nema smrtno kazne». Međutim, kroz povijest je smrtna kazna u Hrvatskoj uvijek bila prisutna kao i u ostatku Europe. Protokol 6 Hrvatska je potpisala tek 1997. godine, ali su time stupile na snagu i neke druge bitne odredbe.

SAD su jedine od svih NATO-vih saveznica koje redovito koriste smrtnu kaznu (Feldman, 1993:350). Također je uočljiva velika podrška javnosti za izvršenje smrtno kazne, koja i dalje raste (Adler i sur., 1991). Unatoč pojavi opozicije smrtnoj kazni još u 18. st., ona u SAD i dalje perzistira, te je zanimljivo proučavati dinamiku uvođenja i ukidanja smrtno kazne u pojedinim američkim državama (Janković, 1985).

Od 1967. do 1977. godine smrtna se kazna u Americi u pravilu nije izvršavala, ali ostavljena je otvorena mogućnost svake države da izrekne smrtnu kaznu za kaznena djela ubojstva počinjenih pod određenim okolnostima, koje su

se trebale pojedinačno u svakoj državi zakonski definirati (Sheley, 1991:480). Svaka se država razlikuje ne samo po broju okolnosti pod kojima kazneno djelo treba biti počinjeno da bi se mogla izreći smrtna kazna, već i po dobroj granici počinitelja nad kojim se ona može izvršiti.

Tijekom 1976. godine Vrhovni sud SAD-a ponovno je uveo smrtnu kaznu, te je u ožujku 1999. godine 36 američkih država uvelo smrtnu kaznu za kaznena djela ubojstva, a velika većina ih je i izvršena (Feldman, 1993:350). Isti autor također ističe kako uglavnom sjeveroistočne američke države nemaju smrtnu kaznu, dok su vodeće zemlje po njezinu izvršenju južne države, s Teksasom, Floridom i Louisianom na čelu. Tako je prema podacima Sheleya (1991:483) o izvršenim smrtnim kaznama u Americi u 1989. godini vidljivo da je u potonje tri države bila izvršena 71 smrtna kazna od 118 izvršenih u cijeloj Americi.

Argumenti za i protiv smrtno kazne

Smrtna kazna jedina je ireverzibilna kazna i stoga onemogućava osuđeniku molbu za pomilovanje (Adler i sur., 1991:430), pa ga je nemoguće osloboditi krivnje ako se pokaže njegova nevinost. Zbog ovih, a i mnogih drugih razloga, smrtna je kazna postala (i bila je) vrlo kontroverzna tema, te su se kroz povijest pojavila dva osnovna pravca koja zagovaraju ili ne zagovaraju smrtnu kaznu. To su abolicionizam i retencionizam (Janković, 1985).

Prva filozofski utemeljena argumentacija za ukidanje smrtno kazne pripisuje se Beccarrii (1984, prema Kovčo, 1997). Činjenica da su neke zemlje više puta uvodile i ukidale smrtnu kaznu dokazuje da su argumenti kojima se opravdava, odnosno opovrgava potreba za smrtnom kaznom relativni. Također daje naslutiti da je smrtna kazna svojevrsan instrument državne politike (Tomić, 1985:5).

Kriminolozi i penolozi ponajviše debatiraju o tome sprječava li smrtna kazna buduća ubojstva ili ne, te ako da, u kojoj mjeri. Tako Adler i sur. (1991:432) postavljaju dva temeljna pitanja. Odlučuju li se potencijalni ubojice ne počiniti ubo-

jstvo zbog straha od smrtne kazne? Ako prijetnja smrtnom kaznom ima zastrašujući učinak, bi li prijetnja doživotnim zatvorom imala jednak učinak? Tomić (1985:62) navodi, kao argument abolicionista, da strah od smrtne kazne nastupa tek pred njezinim izvršenjem, dok je prije, i tijekom izvršenja kaznenog djela, delinkvent zaokupljen drugim mislima.

Mnogi su se znanstvenici, prema Sheleyu (1991:485), bavili ovim pitanjem, te su zaključili da ne postoji dovoljno snažnih dokaza koji bi potkrijepili zastrašujući učinak smrtne kazne. Glaser i Zeigler (1974, prema Sheley, 1991:485) napominju kako je najveća stopa kaznenih djela ubojstva upravo u onim američkim državama koje imaju smrtnu kaznu, dok je ta stopa niža kod abolicionističkih država. Stoga autori postavljaju pitanje što to kontrolira stopu ubojstava u državama bez smrtne kazne. I još šire gledano, zašto SAD i nadalje imaju šokantno visoku stopu ubojstava u odnosu na zapadnoeuropske države u kojim se smrtna kazna ne primjenjuje? Abolicionisti tvrde da je smrtna kazna izraz kolektivne osvete kojom se vraća stari sustav retribucionističkog kažnjavanja (Tomić, 1985:63).

Bandura (1986, prema Feldman, 1993:351) oprezno zaključuje kako se na pitanje zastrašujućeg učinka smrtne kazne neće moći dati konačan znanstveni odgovor zbog nemogućnosti da se ovakvo istraživanje metodološki provede.

U nekim zemljama, osobito u većini zemalja Latinske Amerike, zakon, a ponekad i sam ustav proklamira na apsolutan način nepovredivost ljudskog života, te je u tim slučajevima smrtna kazna ipso facto isključena, te oni smatraju da je kazna doživotnog zatvora dovoljno efektivna da zaštiti društvo (Šeparović, 1981:337).

Tomić (1985:62) navodi argument kako se smrtnom kaznom oduzima sloboda i život osuđenog, a da mu se nije pružila mogućnost popravljanja, što je u suprotnosti s ciljevima kazne.

Česta debata između abolicionista i retencionista odnosi se na trošak smrtne kazne u odnosu na kaznu doživotnog zatvora. Ekonomičnost smrtne kazne u prvi je čas jasno vidljiva, međutim rezultati dvaju istraživanja koje su proveli Nakell

(1978) i Garey (1985, prema Sheley, 1991:490) pokazuju upravo suprotno – da je smrtna kazna skuplja od kazne doživotnog zatvora. U novije vrijeme i drugi autori potvrđuju takve činjenice, te Turesova (2000, prema Dizdarević, 2001) ističe kako je smrtna kazna neusporedivo skuplja od kazne doživotnog zatvora, jer kod nje postoji zakonska obveza da se iskoriste svi pravni lijekovi, a sve te porote, suci, odvjetnici i troškovi izvršenja kazne koštaju i do dva milijuna dolara, što je prema autorici tri puta skuplje od četrdeset godina kazne zatvora.

Sudske zablude su objektivno moguće kod izricanja kaznenih sankcija. U literaturi se navodi da se one događaju vrlo rijetko, iako se u praksi pokazalo da broj krivo osuđenih, nedužnih osoba i nije zanemariv. Apsolutna određenost smrtne kazne za neka kaznena djela krije u sebi potencijalnu opasnost da dovede do sudske zablude (Tomić, 1985). Najtragičnije je ako smrtna kazna nedužne osuđene osobe, na osnovi sudske zablude, bude i izvršena, što je, dakako, nepopravljiva pogreška, bez obzira na odštetu koju država može nuditi. Postavlja se pitanje možemo li ikada biti posve sigurni da je osumnjičena osoba uistinu počinila kazneno djelo za koje ju se tereti.

Argument abolicionista koji se poziva na mogućnost sudske pogreške smatra se njihovim najjačim argumentom. Kako se nepogrešivost suda ne može dokazati ni u teoriji, a kamoli u praksi, dok god se budu izvršavale smrtne kazne, one će se izvršavati i nad nevinima (Janković, 1985). Predlagale su se i usvajale različite mjere za usavršavanje sudskog postupka za ovakve procese, koje se uglavnom svode na posebna dokazna pravila i hipertrofiran postupak po pravnim lijekovima. Čak ni samo priznanje optuženoga ne može sa sigurnošću isključiti mogućnost pogreške. Lažna priznanja krivnje su prema nekim autorima (Janković, 1985) ne samo moguća, već i česta u praksi. Također se javlja i problem zlorabe smrtne kazne u političke svrhe (što kroz povijest i u našim krajevima nije bila rijetkost).

Zabrinjava sljedeća činjenica pri izvršavanju smrtne kazne, a povezana je s efikasnošću suda i pravosudnih organa. Naime, kada su znanstveni-

ci u istraživačke svrhe proučavali slučajeve četrnaest maloljetnika osuđenih na smrtu u četiri američke države, pokazalo se sljedeće: devet maloljetnika imalo je ozbiljnijih neuroloških teškoća, dvanaest ih je bilo fizički zlostavljano od strane rodbine, a sedam ih je bolovalo od psihotičnih poremećaja. Niti jedna od ovih karakteristika nije bila prepoznata za vrijeme suđenja ili izricanja kaznene sankcije (Lewis, Pincus, Bard i Richardson, 1988, prema Feldman, 1993:352).

U Americi je 75 zatvorenika osuđenih na smrtu od 1976. godine bilo oslobođeno krivnje, jer se pokazalo da su bili pogrešno osuđeni (Graverholt, 2001). Isti autor napominje kako to nije odraz učinkovitosti sustava, već je u tim slučajevima došlo do intervencije znanstvenika, studenata prava, novinara i ostalih koji su iz drugih razloga detaljnije proučavali njihove slučajeve.

Važno moralno pitanje je ponašanje države za vrijeme izvršenja smrtne kazne. Abolicionisti navode argumente prema kojima smrtna kazna, umjesto da bude sankcija koja sprječava zločin, i sama se pretvara u zločin, te se ona izriče svjesno s pretpostavkom da društvo polaže pravo na život konkretnog pojedinca (Tomić, 1985:62).

Smatrajući čovjeka zbrojem nasljednih faktora, društvenih odnosa i sveukupne odgovornosti, postavlja se pitanje koliko je osoba potpuno odgovorno za djelo koje počinu, na što se nadovezuju stavovi abolicionista koji dovode u pitanje odgovornost čovjeka za počinjeno djelo (Tomić, 1985:63). Velik broj kapitalnih zločina počinjen je od duševno poremećenih osoba, od kojih mnogi, zbog svoja duševnoga stanja, nisu podobni za kapitalnu kaznu (Šeparović, 1981:336).

Stavovi javnosti prema smrtnoj kazni

Kroz zadnja desetljeća i stručno i javno mišljenje podijeljeno je kada se govori o smrtnoj kazni (Janković, 1985), te se iz tog razloga ispituju stavovi javnosti i stručnih osoba o toj temi. Međutim, zamjetno je da su ta istraživanja karakteristična za države koje prakticiraju smrtu

kaznu. Tako u suvremenoj literaturi uglavnom nalazimo podatke o SAD-u, dok za Hrvatsku nalazimo samo istraživanja iz vremena dok je smrtna kazna u našoj zemlji postojala. Time se dolazi do poteškoće interpretacije podataka s obzirom da je Hrvatska u to vrijeme bila dio SFRJ, a istraživanja uključuju nekoliko republika.

Tako je Janković (1985:48) radio istraživanje o ispitivanjima stavova 828 studenata iz Beograda, Zagreba, Ljubljane, Novog Sada i Titovog Užica. Za smrtu kaznu opredijelilo se 49% studenata, dok je protiv nje bilo 43%, a neopredijeljenih je bilo 8%. Autor također razdvaja abolicioniste prema gradovima, te možemo vidjeti da ih je najviše bilo u Ljubljani (56%) i Zagrebu (51%), a manje u Novom Sadu (16%), Beogradu (22%) i Titovom Užicu (35%).

U SAD-u istraživanja su mnogo češća, pa stoga postoji više podataka o stavovima opće populacije na temu smrtne kazne, međutim ti podaci često nisu potpuno u skladu jedni s drugima. Ono što je vidljivo kod svih autora jest činjenica da je stopa pobornika smrtne kazne bila najmanja 60-tih godina 20. stoljeća, te da nakon toga broj Amerikanaca koji podržavaju smrtu kaznu konstantno raste, te je sada dosegao stopu od nekih 75% (Adler i sur., 1991:433).

Američki časopis *The Economist* (1990, prema Feldman, 1993:352) proučavao je stavove javnosti o smrtnoj kazni kroz razna razdoblja, te je došao do slijedećih podataka. Samo je 1966. godine postotak retencionista bio 50% (čak i manji prema nekim istraživanjima), dok je 1980. godine 80% građana Amerike podržavalo smrtu kaznu. Takav visok postotak mnogi autori pripisuju dolasku obitelji Bush na vlast (Sheley, 1991:483). Također se u istraživanju časopisa *The Economist* (1990, prema Feldman, 1993:352) pokazalo da su postoci retencionista često niži u upitnicima u kojima se nudi mogućnost kazne doživotnog zatvora, što smatramo vrlo indikativnim.

U Americi mnogi istraživači govore o važnosti smrtne kazne u predizbornim kampanjama gdje političari moraju imati vrlo čvrst stav o kazni kako bi se mogli dobro plasirati. To je najbolje

pokazao primjer Michaela Dukakisa koji se je 1988. g. kandidirao za predsjednika i izgubio velik broj glasova kada se izjasnio da je protiv smrtne kazne. Proglasili su ga «mekanim prema zločinu» (Feldman, 1993:352).

Sheley (1991:481-484) navodi primjere mnogih znanstvenika koji su ispitivali stavove javnosti o smrtnoj kazni, te primjećuje kako zapravo čvrsti stavovi ne postoje, odnosno mnogi odobravaju smrtnu kaznu, ali ne i način na koji se ona primjenjuje, a neki ispitanici mijenjaju svoje stavove nakon što im se pokažu primjeri osoba koje su uspješno pobjegle iz zatvora. Time je autor zaključio da javnost nije dovoljno informirana, niti se dovoljno zanima za pitanja smrtne kazne u njihovom društvu.

Stavovi javnosti također se mijenjaju ovisno o trenutnoj situaciji u svijetu, o globalnim terorističkim događajima, te pri pojavi vrlo teških kaznenih djela koja su često praćena velikom medijskom pozornošću (Tomić, 1985:108). Time se broj zagovornika smrtne kazne povećava.

To je dovelo Zimringa i Hawkinsa (1986, prema Sheley, 1991:484) do zaključka da istraživači možda zanemaruju «simboličko» značenje smrtne kazne za neke ljude, ono koje nije nužno dio racionalnog razmišljanja ili podložno promjeni, bez obzira na empirijske dokaze današnjice. Stoga se oni pitaju koliko je pametno da javno mnijenje služi kao osnova za stvaranje zakona u ovoj problematici.

Obzirom da autori nemaju spoznaju o sličnim istraživanjima provedenim u Europi, nije bilo moguće navesti neka europska iskustva kao komparaciju ovom istraživanju.

Cilj istraživanja

S obzirom na navedeno zanimali su nas stavovi studenata prema smrtnoj kazni. Studenti su izabrani kao ispitanici za ovo istraživanje kao specifična populacija mladih ljudi koji nemaju još «krute» stavove o pojedinim temama, ali se smatra da su dovoljno društveno informirani da posjeduju određene stavove prema ovoj temi.

Stoga je cilj ovog istraživanja bio utvrditi stavove studenata Zagrebačkog sveučilišta prema

smrtnoj kazni, te ispitati eventualne razlike prema fakultetskom usmjerenju i spolu ispitanika.

Metode istraživanja

Za potrebe ovog ispitivanja izrađen je upitnik na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu. Upitnik je sadržavao 34 tvrdnje vezane uz pravne, emocionalne i kognitivne aspekte smrtne kazne. Odgovori su bili ponuđeni prema skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva (od 1 – uopće se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem).

Ispitivanje se provelo tijekom akademske godine 2001/2002 na 11 fakulteta zagrebačkog sveučilišta koji su bili podijeljeni u dvije kategorije: 1. Društveno-humanistički fakulteti (Pravni fakultet, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Pedagoška akademija, Kriminalistika, Fakultet socijalnog rada) i 2. Tehnički i Prirodoslovno-matematički fakulteti (Fakultet strojarstva i brodogradnje, Građevinski fakultet, Prirodoslovno-biotehnološki fakultet, Geografija, Fizika, Fakultet elektrotehnike i računarstva).

Uzorak je uključivao 441 ispitanika, studenata 2. i 3. godine studija, koji su bili izjednačeni prema spolu (44% muških i 56% ženskih ispitanika), te prema fakultetskom usmjerenju (48.3% sa društveno-humanističkih fakulteta i 51.7% sa tehničkih i prirodno-matematičkih fakulteta).

Dob ispitanika kretala se od 19 do 28 godina, dok je aritmetička sredina godina cijelog uzorka iznosila 20.76 godina.

Pri obradi rezultata dan je prikaz frekvencije rezultata po pojedinim varijablama, te analiza varijance rezultata s obzirom na spol ispitanika i fakultetsko usmjerenje.

Rezultati i diskusija

Distribucija rezultata na upitniku stavova prema smrtnoj kazni

U tablici 1 prikazana je distribucija odgovora svih ispitanika, te uvidom u rezultate možemo uočiti da pojedini odgovori odražavaju kontradiktornost stavova ispitanika. Tako na primjer u varijabli broj 1 (Smrtna kazna je u suprotnosti s

Tablica 1.: Frekvencije odgovora svih ispitanika

TVRDNJE	1 (%)	2 (%)	3(%)	4 (%)	5(%)
1. Smrtna kazna je u suprotnosti s temeljnim ljudskim pravima.	7,5	11,8	10,7	30,4	39,7
2. Siromašniji ljudi imaju slabiju mogućnost pravne obrane i stoga veću šansu da budu osuđeni na smrtnu kaznu.	6,6	10,2	7,3	49,9	26,1
3. Smatram da postoje kaznena djela koja zaslužuju smrtnu kaznu.	16,3	10,4	9,3	23,4	40,6
4. Izricanje smrtne kazne na sudovima podložno je subjektivnosti sudaca.	5,0	18,6	28,6	35,1	12,7
5. Kazna doživotnog zatvora je teža za zatvorenika od smrtne kazne.	13,2	17,7	18,8	26,1	24,3
6. Smrtna kazna je opravdana za najteža djela ubojstva.	20,0	13,4	16,3	26,5	23,8
7. Pravosudni sustav uvijek dobro sankcionira zatvorenike i donosi pravedne presude.	38,1	37,4	15,9	7,0	1,6
8. Pozitivno je što su sve zemlje Europe ukinule smrtnu kaznu.	6,3	15,2	22,0	19,7	36,7
9. Smrtna kazna trebala bi postojati i za maloljetne počinitelje kaznenih djela (od 14 do 18 godina).	65,8	19,3	7,3	4,1	3,6
10. Loše bih se osjećao/osjećala da se u moje ime (ime naroda) izriče smrtna kazna.	13,8	15,4	17,0	17,9	35,8
11. Počinitelji nekih teških kaznenih djela obično ponavljaju svoje zločine, pa zaslužuju smrtnu kaznu.	16,8	19,7	23,1	26,5	13,8
12. Religija ima značajnu ulogu na stav prema smrtnoj kazni.	4,8	7,3	15,9	41,7	30,4
13. Smrtna kazna bi se trebala izvršavati i na psihičkim bolesnicima, bez obzira na kazneno djelo.	47,6	26,1	13,2	9,1	4,1
14. Uvijek postoji mogućnost da se netko rehabilitira u zatvoru.	5,7	16,1	16,8	46,5	15,0
15. Pri izvršenju smrtne kazne država se ponaša kao i ubojica.	16,3	19,7	13,6	25,9	24,5
16. Držim opravdanim postojanje mogućnosti za izricanje smrtne kazne.	20,0	15,2	15,9	28,1	20,9
17. Americi je smrtna kazna potrebija nego Europi.	36,1	17,9	28,1	8,8	9,1
18. Smrtna kazna bi se trebala uvesti u hrvatski Kazneni zakon.	40,6	14,7	18,8	12,2	13,6
19. Nakon izricanja smrtne kazne na sudu, trebao bi postojati rok za njeno izvršenje.	12,2	3,9	31,5	25,4	27,0
20. U slučaju izricanja smrtne kazne bitan je način izvršenja.	11,3	6,8	18,6	29,7	33,6
21. Društvo se smrtnom kaznom ima pravo zaštititi od zločina.	24,7	19,0	14,3	25,2	16,8
22. Smrtna kazna djeluje preventivnije od kazne doživotnog zatvora u smanjenju kriminaliteta.	26,8	17,7	24,0	16,8	14,7
23. Smatram da bi u hrvatskom Kaznenom zakonu trebala postojati kazna doživotnog zatvora.	7,0	3,6	5,9	17,2	66,2
24. Sigurnije bi se osjećao/osjećala u državi u kojoj postoji smrtna kazna.	37,4	24,3	20,6	9,8	7,9
25. Nitko nema pravo ubiti čovjeka.	7,7	7,9	8,2	14,1	62,1
26. Smrtna kazna bi trebala postojati i za kaznena djela silovanja, razbojništva, otmice.	33,3	28,1	17,5	14,3	6,8
27. Države koje imaju smrtnu kaznu učinkovitije su u borbi protiv kriminaliteta.	24,0	21,8	36,5	11,6	6,1
28. Smrtna kazna je jeftinija za državu od kazne doživotnog zatvora.	7,5	5,4	24,5	22,4	40,1
29. Smrtna kazna pozitivno utječe na smanjenje kriminaliteta.	21,1	25,6	28,3	16,8	8,2
30. Kod izricanja smrtne kazne moguće su pogreške sudaca i pravnog sustava.	3,2	2,3	5,9	37,2	51,5
31. Osuđenici zaslužuju svoju sudbinu čak i kada je ona vrlo neugodna.	7,0	12,0	22,2	36,7	22,0
32. Smatram da doživotna kazna zatvora može biti dobra alternativa smrtnoj kazni.	4,8	9,5	9,5	32,0	44,2
33. Nije u redu da zatvorenici doživotno žive na trošak države.	13,6	20,4	28,8	19,3	17,9
34. O smrtnoj kazni u Kaznenom zakonu trebalo bi se odlučivati referendumom.	8,6	8,2	24,7	19,5	39,0

temeljnim ljudskim pravima) 70.1 % ispitanika se slaže s tom tvrdnjom, dok se u varijabli broj 3 (Smatram da postoje kaznena djela koja zaslužuju smrtnu kaznu) 64% ispitanike također slaže s tom tvrdnjom. Na prvi pogled uočavamo kontradikciju između ovih odgovora, međutim smatramo da je to uvjetovano smjerom pitanja. Pretpostavljamo da se deklarativno ljudi zalažu za ljudska prava i humanističke vrijednosti, međutim usmjerimo li se na kaznena djela, većina ispitanika će smatrati da neka zaslužuju smrtnu kaznu.

Na varijabli 6 (Smrtna kazna je opravdana za najteža djela ubojstva) uočavamo da su stavovi podijeljeni. Naime, 50.3% ispitanika se slaže s tom tvrdnjom, što odražava pozitivan stav prema smrtnoj kazni, te se uklapa u prethodno navedenu tezu o usmjerenosti pitanja. I ovo pitanje je usmjereno na kazneno djelo, dok na varijabli 25 (Nitko nema pravo ubiti čovjeka) uočavamo da se 76.2% ispitanika slaže s tom tvrdnjom, a ona je usmjerena na ljudska prava i humanističke vrijednosti.

Zanimljivo je da velik broj ispitanika nema povjerenje u sudstvo i pravilno donošenje presuda. Na varijabli 4 (Izricanje smrtne kazne podložno je subjektivnosti sudaca) 47.8% ispitanika se slaže s tom tvrdnjom, te na varijabli broj 7 (Pravosudni sustav uvijek dobro sankcionira zatvorenike i donosi pravedne presude) 75.5% ispitanika se ne slaže s tom tvrdnjom. U varijabli 30 (Kod izricanja smrtne kazne moguće su pogreške sudaca i pravnog sustava) 88.7% ispitanika izražava slaganje s tom tvrdnjom. Možemo pretpostaviti da su ovakvi odgovori odraz općeg

nepovjerenja u sudstvo zbog trenutne situacije gdje su sudski procesi vrlo spori, neučinkoviti, te im se pridaje negativan predznak.

Ispitivali smo upitnikom i stav studenata o uvođenju smrtne kazne u hrvatski Kazneni zakon. Tako se na varijabli 18 (Smrtna kazna bi se trebala uvesti u hrvatski Kazneni zakon) 55.3% ispitanika ne slaže s tom tvrdnjom, tj. 25.8% ispitanika se slaže, te je vidljivo da većina zagrebačkih studenata ne bi uvela smrtnu kaznu kao sankciju u Hrvatskoj.

Međutim, stavovi su različiti kod uvođenja kazne doživotnog zatvora koji se ispitivao sa dvije varijable. Varijabla 23 (Smatram da bi u hrvatskom Kaznenom zakonu trebala postojati kazna doživotnog zatvora), te varijabla 32 (Smatram da doživotna kazna zatvora može biti dobra alternativa smrtnoj kazni) pokazuju veliko slaganje s tom tvrdnjom od 83.4%, odnosno 76.2%.

Varijable 22 (Smrtna kazne djeluje preventivnije od kazne doživotnog zatvora u smanjenju kriminaliteta), varijabla 27 (Države koje imaju smrtnu kaznu učinkovitije su u borbi protiv kriminaliteta), te varijabla 29 (Smrtna kazna pozitivno utječe na smanjenje kriminaliteta u društvu) provjeravale su vjerovanje studenata u preventivnu ulogu smrtne kazne, odnosno koliko ona prema mišljenju ispitanika doprinosi sigurnosti društva. Stavovi u ovim varijablama podijeljeni su. Ipak nešto više studenata (46.7%) ne vjeruje u preventivnu ulogu smrtne kazne, iako je na ovim varijablama velik broj ispitanika odgovarao sa 'ne znam' što vjerojatno odražava neznanje o ovoj problematici.

Tablica 2.: Analiza varijance – varijable u kojima žene postižu veće rezultate

Varijable u kojima žene postižu više rezultate	M muški	SD muški	M žene	SD žene	F	p
1. Smrtna kazna je u suprotnosti s temeljnim ljudskim pravima.	3.6340	1.4161	3.9838	1.1297	8.326	.004
5. Kazna doživotnog zatvora je teža za zatvorenika od smrtne kazne.	3.0464	1.4116	3.5101	1.2811	13.012	.000
10. Loše bih se osjećao/osjećala da se u moje ime (u ime naroda) izriče smrtna kazna u RH.	3.1865	1.5393	3.6842	1.3425	13.168	.000
15. Pri izvršenju smrtne kazne država se ponaša kao i ubojica.	3.0464	1.4656	3.3644	1.3869	5.433	.020
25. Nitko nema pravo ubiti čovjeka.	3.9021	1.4489	4.3441	1.1401	13.860	.000

Zanimljivo je da većina ispitanika (61.5%) vjeruje u mogućnost rehabilitacije u zatvoru (varijabla 14), te da 58.5% smatra da bi se o pitanju smrtne kazne trebalo odlučivati referendumom (varijabla 34).

Razlike prema fakultetskom usmjerenju i spolu

Ispitivanjem razlika u stavovima s obzirom na fakultetsko usmjerenje i spol uočava se veća determiniranost odgovora ulogom spola. Statistički značajne razlike prema spolu utvrđene su na 14 varijabli ($p < .05$), dok su prema fakultetskom usmjerenju razlike prisutne u 8 varijabli ($p < .05$). Također je vidljivo određeno preklapanje spola i fakultetskog usmjerenja koje objašnjavamo činjenicom da 70.0% ispitanica na društveno-humanističkim fakultetima, a 79.4% ispitanika na prirodoslovno-matematičkim i tehničkim fakultetima.

Tablica 2: Analiza varijance – varijable gdje žene postižu veće rezultate. Sumirajući ove rezultate možemo zaključiti da se žene više zalažu za ljudska prava i više vjeruju u humanističke ideje, te da su im stavovi više abolicionistički orijentirani.

Tablica 3.: Analiza varijance – varijable u kojima muškarci postižu veće rezultate

Varijable u kojima muškarci postižu više rezultate	M muški	SD muški	M žene	SD žene	F	p
4. Izricanje smrtne kazne podložno je subjektivnosti sudaca.	3.4845	1.0736	3.1903	1.0516	8.352	.004
16. Držim opravdanim postojanje mogućnosti za izricanje smrtne kazne	3.2990	1.4622	3.0283	1.3980	3.910	.049
18. Smrtna kazna bi se trebala uvesti u hrvatski Kazneni zakon.	2.6443	1.5712	2.2713	1.5712	7.222	.007
21. Društvo se smrtnom kaznom ima pravo zaštititi od zločina.	3.0567	1.4863	2.7814	1.4087	3.954	.047
22. Smrtna kazna djeluje preventivnije od kazne doživotnog zatvora u smanjenju kriminaliteta.	2.9897	1.4610	2.5628	1.3141	10.391	.001
24. Sigurnije bih se osjećao/osjećala u državi u kojoj postoji smrtna kazna.	2.4742	1.3241	2.1012	1.2071	9.524	.002
28. Smrtna kazna je jeftinija za državu od kazne doživotnog zatvora.	4.1031	1.1650	3.6032	1.2349	18.708	.000
29. Smrtna kazna pozitivno utječe na smanjenje kriminaliteta.	2.8969	1.3114	2.4615	1.0995	14.367	.000
33. Nije u redu da zatvorenici doživotno žive na trošak države.	3.2990	1.3363	2.8988	1.2205	10.742	.001

Tablica 3: Analiza varijance – varijable gdje muškarci postižu veće rezultate. Sumiramo li ove rezultate primjećujemo veću retencionističku orijentiranost muškaraca u odnosu na ženske ispitanike, te veće vjerovanje u preventivnu ulogu smrtne kazne, a sukladno tome bi se i sigurnije osjećali u državi u kojoj postoji smrtna kazna. Takvi podaci sukladni su i sa sličnim stranim istraživanjima u kojima se došlo do zaključka da muškarci pokazuju veći strah od viktimizacije u društvu u odnosu na žene, te se stoga više zalažu za smrtnu kaznu. Također muškarci pokazuju viši stupanj pragmatičnosti u svojim stavovima (briga za jeftinoću i trošak države).

Tablica 4: Analiza varijance – s obzirom na fakultetsko usmjerenje

Primjećujemo da se društveno-humanistički fakulteti više zalažu za ljudska prava, te više vjeruju u rehabilitativnu funkciju zatvora odnosno mogućnost da se netko rehabilitira u zatvoru. Takvi stavovi su i u skladu s budućim zanimanjem koje su izabrali, jer su u ovoj kategoriji fakulteta oni kojima je ova tema i profesionalno zanimljiva (pravo, socijalni rad, kriminalistika...).

Tablica 4.: Analiza varijance – s obzirom na fakultetsko usmjerenje

Varijable koje značajno razlikuju ispitanike s obzirom na fakultetsko usmjerenje	MDH	SDDH	MPMT	SDPMT	F	p
1. Smrtna kazna je u suprotnosti s temeljnim ljudskim pravima.	4.0282	1.1071	3.6447	1.3864	10.182	.002
4. Izricanje smrtno kazne podložno je subjektivnosti sudaca.	3.0939	1.0373	3.5307	1.0594	19.101	.000
10. Loše bih se osjećao/osjećala da se u moje ime (u ime naroda) izriče smrtna kazna u RH.	3.6150	1.3948	3.3246	1.4930	4.441	.036
14. Uvijek postoji mogućnost da se netko rehabilitira u zatvoru.	3.6479	1.0384	3.3421	1.1406	8.628	.003
28. Smrtna kazna je jeftinija za državu od kazne doživotnog zatvora.	3.6197	1.2251	4.0132	1.2038	11.563	.001
30. Kod izricanja smrtno kazne moguće su pogreške sudaca i pravnog sustava.	4.2066	.9974	4.4167	.8380	5.762	.017
33. Nije u redu da zatvorenici doživotno žive na trošak države.	2.9249	1.2224	3.2149	1.3315	5.654	.018
34. O smrtnoj kazni u Kaznenom zakonu trebalo bi se odlučivati referendumom.	3.5446	1.2530	3.8860	1.3058	7.826	.005

DH = društveno-humanistički fakulteti

PMT = prirodoslovno-matematički i tehnički fakulteti

Prirodoslovno-matematički i tehnički fakulteti značajno manje vjeruju u pravosudni sustav, te slično kategoriji muškaraca prethodno navedenima imaju praktičnije stavove. Smatraju da bi se o ovoj temi trebalo odlučivati referendumom što možemo objasniti njihovom nedovoljnom upućenošću u pravna pitanja.

Zaključak

Cilj rada bio je utvrditi stavove zagrebačkih studenata prema smrtnoj kazni i eventualne razlike prema fakultetskom usmjerenju i spolu. S obzirom da stavovi imaju kognitivnu, emocionalnu i bihevioralnu komponentu bitno je napomenuti da je ovo ispitivanje bilo više usmjereno na kognitivnu komponentu, te da se nije ispitivala čvrstina određenog stava prema smrtnoj kazni.

Na cijelom je uzorku teško odrediti koji stavovi prevladavaju s obzirom na navedene kontradikcije. Uočava se zalaganje za humanističke vrijednosti i za ljudska prava, a time i abolicionistička orijentacija. Istodobno se više retencionistički stavovi uočavaju kada su pitanja usmjerena na kaznena djela. Također je u rezultatima značajno nepovjerenje u pravosudni sustav, kao i zalaganje za kaznu doživotnog zatvora.

Razlike prema spolu značajnije su, te je još nesigurno jesu li manje razlike prema fakultetskom usmjerenju uvjetovane većim sudjelovanjem žena u društveno - humanističkim fakultetima, i obratno, ili je način razmišljanja i humanistička orijentacija uvjetovala izbor fakulteta, a time i više abolicionistički stav prema smrtnoj kazni.

Literatura

- Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S. (1991). *Criminology*. McGraw-Hill, Inc.
- Dizdarević, Z. (2001). <http://www.bhdani.com/arhiv/2001/203/t20302.shtml>
- Feldman, P. (1993). *The Psychology of Crime*: Cambridge University Press.
- Graverholt, N. (2001). <http://www.fdp.dk/>
- Janković, I. (1985). *Smrt u prisustvu vlasti*. Istraživačko-izdavački centar: SSO Srbije
- Kovčo, I. (1997). Penološki institucionalni tretman počinitelja ubojstva. *Kriminologija i socijalna integracija*. 5. 1-2
- Prokosch, E. (1999). *The Death Penalty versus Human Rights. The Death Penalty: Abolition in Europe*. Council of Europe Publishing.
- Sheley, J. F. (1991). *Criminology*. Wardsworth, Inc. CA
- Šeparović, Z. (1981). *Kriminologija i socijalna patologija*. pfz biblioteka udžbenici i skripta. Zagreb
- Tomić, M. (1985). *Smrtna kazna u krivičnom pravu*. Savremena administracija. Beograd
- Ustav Republike Hrvatske (1992). *Informator*. Zagreb
- Wohlwend, R. (1999). *The efforts of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The Death Penalty: Abolition in Europe*: Council of Europe Publishingy

Attitudes of students of the Zagreb University on the death penalty

Abstract

The (non)justification of death penalty sentence has always been a live issue. The public seems to be more concerned with it than the experts. Croatia abolished the death sentence together with the European countries. Today, among the modern "western" countries, only the United States of America have death penalty in some of the states. The last death penalty in Croatia was executed in 1977. Now the maximum sentence, according to the Croatian criminal law, is 40 years of prison. In order to appraise the general view of students of the Zagreb University on this issue, a specific questionnaire was made based on legal, emotional and cognitive aspects of death penalty. The questionnaire contained 34 variables of Likert type with suggested 5 points answering scale (from 1 – I disagree completely, to 5 – I agree completely). The survey was carried out on the sample of 441 third-year students of different colleges of the Zagreb University. Among other results, the final data also showed the frequency according to specific variables and the analysis of result variances with reference to sex and educational orientation of subjects (colleges of science or liberal art colleges). With reference to the sex, statistics showed a significant difference in 14 of 34 variables (greater female emotional component and greater male retributive component). Differences with regards to the educational orientation mostly reproduce the differences shown in the sex results.

Key words: death penalty, abolitionism, retentionism